

Palóc népköltészet I.

Minden régi keletű fogalom — így a palóc népcsoport elnevezése — lassanként telik meg tartalommal, sőt e folyamat voltaképpen nem fejeződik be sohasem, hiszen az alapszemlélet állandóan telítődik új és újabb tényezőkkel, meglepő mozzanatok bukkanak föl. A palóc elnevezés és a népcsoport eredetének kérdésköre időnként módosult, szűkült vagy bővült aszerint, ahogy a nézőpont szintje emelkedett avagy süllyedt. A mindenkori álláspont azonban egyetlen vonatkozásban megegyezett és pedig abban, hogy a palóc népcsoport értékes eleme a magyarságnak, s eme rendkívüli értékességét a legkülönbözőbb módon és mindenkor megmutatta, bizonyította. Emiatt folyton fokozta az iránta való érdeklődést.

A palóc fogalom tüzetes meghatározása — s ezt a kérdés eddigi alakulása igazolja — csaknem lehetetlen vállalkozás (hasonlóan tisztázatlan a székelység), mivel igen sűrű homály veszi körül származásuk, elnevezésük, elterjedésük, nyelvük ágas-bogas kérdéseit; legnyíltabb kérdés a nyelvi jelleg. Összegezve a vonatkozó eredményeket, megállapíthatjuk a következőket: a palóc elnevezés szláv eredetű, a népcsoport keleti fajtájú, és mai lakott területére Könyves Kálmán király korában és közvetlen azután telepedett le, anyanyelvét azonban hamarosan elveszítette, teljesen megmagyarosodott. A palóc elnevezés tehát semmilyen támpontot nem nyújt egykori, eredendő fajiságuk meghatározására. Az embertani vizsgálatok, etnológiai egyeztetések is mindössze 20—25%-os mongoloid vonásokat állapíthatnak meg; ez az arány nem elegendő a rassz-jelleg általánosítására. Elsődleges ismertetőjegyük tájnyelvüknek nyelvjárási egysége, valamint népművészetük tárgyas szépsége, népköltészetük sokrétű változatossága, mindkettőnek tarkázó színessége és nemes egyszerűsége. Ennek a népművészetnek és népköltészetnek belső rokonsága, párhuzama nyilvánvaló és mindkettőnek fejlődésmenete azonos arányokban jelentkezett az utóbbi százötven évtizedben; egyiknek virágkora követte a másikat, szakaszos hanyatlásuk, átmeneti kifáradásuk csaknem egyező mértékű-idejű volt.

A palóc népköltészet kifejező eszköze, a magánhangzókat egyedi módon ejtegető tájnyelv, nyomon kísérheti emennek tárgyasulását, egyszerűsödését, s emez átalakulásnak megfelelő ütemben közeledik az általános, egységesülő köznyelvhez, vagyis, ahogy a népművészet mindegyre kevesebb díszítő elemet alkalmaz, ennek megfelelő arányban szűnnek meg a palócos nyelvjárási sajátosságok, továbbá a népköltészet hivatkozó cifrázatai, tetszelgős todalékai szórványosodnak mind a lírai, mind pedig az epikai műfajokban. Elemző egybevetések tükrözik ezt a folyamatot: például e század elején följegyzett népmese vagy népdal szövegének legújabb változata — tehát mostani följegyzése — éppen a díszítő elemeket hagyja el; s jelképesen azt lehet mondani, hogy a bővítettől áttértek az egyszerű mondatra, miközben a sajátosan meghatározó stíluslemek megmaradtak, nagyjából hasonlóan változtak népzenei mondatok is. Mindezek alapján, előjáróban, megállapíthatjuk: a palócság, a palóc jelleg összetett, történelmi fogalom, s mint ilyen térben, időben állandóan változott, módosult s mindenkor értékeket teremtett, sőt pusztá létezése önmagában egy érték-többséget, tisztes ráadás az egykorú, népi átlagérték szintjéhez képest, ami az egyes népcsoportot bármilyen vonatkozásban meghatározhatja, minősítheti, Természetesen egyes, más magyar népcsoportok hasonló önérzettel, indokolt öntudattal vallhatják elsőbbségüket, mindjárt és elsősorban a székelység: a maga módján igaza van, és ez az önérzeten, öntudaton alapozott különbség szint az jelenti, hogy bármelyik szükségképpen valóban kiváló lehet bármiben; a főbbi népcsoport érték-többsége eredményezheti az egész nemzet egyetemes értékállományát, amihez egy becsülhető, tekintélyes részt a palócság adott, teremtett eleve meglévő vagy később fejlesztett adottságai, képességei révén. A kölcsönös hatások ebben az értelmezésben elhanyagolható

tényezők, mivel azok többnyire kiegyenlítődnek. Az adam-kapom aránya egyébként is nehezen mutatható ki, különösen a népművészet vagy a népköltészet terén, hiszen az átadás-átvétel ténye meg időpontja ugyan többnyire ismeretlen vagy vitatott, de fáradságos és hosszás kutatással, összehasonlítással nyomon követhető, az értékcsere kora hozzávetőlegesen szintén kifürkészhető.

A népköltészet-népművészeti alkotó egységek elmondhatják magukról, hogy egyikük sem alacsonyabb rendű a másikhoz képest: a megmaradt emlékek vagy a följegyzett szövegek változó számaránya mindössze sejteti, de nem határozza meg a különbségeket, az eltűnt vagy megsemmisült előzmény — ama bizonyos népi hagyomány — fejlődésmenete visszafelé ható érvénnyel nem állítható föl: ezért lehet akár csak egyetlen egy tárgy, népmese, népdal, népballada önmagában is remek, a közösség „egyedi” alkotása. Az ilyen megőrzött „egyedi” alkotás egy huzamosabb fejlődés eredménye, tehát egyedül is föltételezi elődeit, az eltűnt, ősi mintadarabokat. Kimondhatjuk a tételt: a szellemi és tárgyi néprajz, vagyis a népköltészet és a népművészet, egységes és arányos közösségi, népcsoportni megnyilatkozás, szellemi értékteremtés; külső-belső jegei, ismertető vonásai időben-térben megegyeznek, tartalmiságuk, műfaji jellegzetességük szerkezeti-alkotói rokonvonásokat mutatnak; fény vagy árnyoldaluk többé-kevésbé egyenletes, emelkedésük és hanyatlásuk egyező körülmények között szokott bekövetkezni. Az egyik mindenképpen utal a másikra. A megmaradt tárgyi emlékek vagy a megőrzött szövegek színvonalát tehát nem létszámuk, hanem általános minőségük, egyedi értékük méri s értékeli: a palóc népköltészet ebben a vonatkozásban viszonylagosan kedvező helyzetet, kielégítő állapotot tükröz. Igen sok népművészeti tárgya, emléke megmenekült a pusztulástól, továbbá magas számokkal lehet megjelölni följegyzett népköltészeti, népzenei termékeit; a szóhagyományozás illan — éppen belső, vonzó értékük alapján — a legjobbak óvó, féltő keze mentette meg a teljes feledéstől.

A palóc népköltészet rejtett igazsága, kivillanó értéke: a költészet lényegét, tartalmát, célját, formáját saját eszközeivel kifejezi; a fejlődés és hanyatlás fokozatait érzékelteti; lelki-szellemi állapotokat rögzít; egyéni-közösségi hangulatokat teremt vagy oszlat el; indulatokat gerjeszt, táplál, fokoz. Mindezek a tényezők az értékesség fogalmi körébe tartoznak, és határozójegyei egy magas színvonalú költészetnek. A palóc nép költészetének (ez pedig egyúttal kiemelkedő tárgyi néprajzának édesestvére). A palóc népköltészetnek, tehát a szóhagyományozó művészeknek, klasszikus jellemvonásai különíthetők el egyéb hasonlóktól: a közösség szellemi alkotásainak nagyszerű példái ez a táj — a palócföld — és ez a nép — a palócság — teremtette, alkotta, csiszolta, miközben egyre emelte színvonalát. Az alapvető tulajdonságok nem változnak, hanem cserélik, váltják egymást; ez a körülmény teremtette meg ennek a népköltészetnek tartalmi-műfaji sokrétűségét, palócos jellegét.

A palócok települése, eredeti szálláshelye — törzsterülete — a Mátra, Bükk, Cserhát, Karancs hegyek vidéke. Ezen a térségen csoportosan, úgynevezett nagycsaládokban, egy ideig együttmaradtak, csak lassanként terjeszkedtek tovább. Egyébként a kisebb zárt települési egységekben a nagyesalád társadalmi alapegységként mindmáig megtalálható, erről a mai állapotról és főként az előzményekről 1956-ban megjelent társadalomrajz még beszámol Morvay Judit tollából. A palócok törzsszállása — az 1970-es közigazgatási beosztást véve alapul — Borsod, Gömör, Heves, Nógrád és Hont megyék területére esett, innen szórványosan tovább terjeszkedtek a szomszédos tájakra, s azt lehet mondani, hogy palóc elemek kisebb-nagyobb csoportokban felbukkannak Pozsony, Nyitra megye keleti részétől Hegyaljáig, északon Bars megye déli járásaiban, Pest és Szolnok megye északi részeiben Cegléd környékéig egyaránt, sőt a palóc nyelvi hatások még messzebbre is eljutottak: a palóc nép tehát igen széles és változatos területeken helyezkedett el. A térség domborzati viszonyai, felszíni tagoltsága — a folyók, hegyek, dombok, völgyek, lapályok — széttagolják, elkülönítik egymástól a telephelyeket: bizonyos központok mellett szét-szórtnak kisebb-nagyobb falvakban, sík legelők közelében mindössze néhány nagycsalád kényszerült hagyományos, patriarchatikus közösségben élni, lakni, foglalkozást űzni. Az ilyen megosztódott településmód kedvezett az önálló népművészet, népköltészet kifejlődésének, megmaradásának; a hosszabb-rövidebb távolságok vonzása

viszont fölébresztette az érdeklődést irántuk, így a felbukkanó új elemek gyorsan terjedhettek; az újdonság után táplált vágy a kölcsönhatást élenkítette; az egységsülést siettette a palócföldi települési-rendszer.

A községek, helységek, szálláshelyek, nagycsaládok árnyalt művészete, önállósult költészete, különleges nyelvhasználata már kezdetben fölkeltette maga iránt az általános érdeklődést. A palóc sajtóságok kutatása, taglalása, értelmezése és értékelése a XVIII. század vége óta — egyéb hasonló kezdeményezéseket megelőzve — folyamatosan mindmáig elsőrendű tudományos feladat; a palóc kérdéskör szinte kimeríthetetlen. A palóc nyelvjárás alakulásának kutatása, anyaggyűjtése — jelentéktelen művek után — mindenkor meglepő eredményeket jelentett, elejétől fogva sarkalotta a többi magyar nyelvjárás „esmeretetés”-ét. A palóc mivolt meghatározása vetette fölszínre a hazai népfajok, tájnyelvek, majd a népművészet és a népköltészet tüzetesebb megismerését. A palóc tájnyelv és népművészet annak idején annyira fölkeltette Vörösmarty Mihály érdeklődését, hogy odautazott, és a helyszínen győződött meg mindkettőnek kiemelkedő értékeiről. Később Gyulai Ált arra ösztönözte a palóc népköltészetet varázsa, hogy ő is elment é tájra folklór szöveget gyűjteni. A bőrárdású nyelvjárás, palócos jellegzetességeket most nem részletezve, a palóc népművészet, a tárgyi néprajz jelentőségét ismételten hangoztatva, figyelmünket ezután a palóc népköltészetre irányítjuk.

Az eddigiek során több ízben leírt palóc szót először — mai adataink szerint — a Debreceni Diáriumban vetették papírosra magyar szövegben, ez a tény pedig 1680—1685. közé esett. (A Magyar Tájszótárban szereplő palóc mást jelent és más az eredete is, így nem tartozik ide.) A hegyes-völgyes, dímbes-dombos, erdős-ligetes területet — eme gúnyolt Görbeországot — játékos szóképzéssel nevezik Palóciának, Palocóniának, Matyóniának, ahogy a hangulat adja, használta az egyik játszi nevet Mikszáth Kálmán, a nagy palóc is, aki egy karcolatában azt írta, hogy „Palócia nem tündérország.” Egyébként a matyó, borkó név a palóc népnek kis hányadát illeti.

Hogy a palócföld valóban nem tündérország, arról társadalmi helyzetük, vagyoni viszonyuk bárkit meggyőzhet, aki e népcsoport történetét ismeri. A palócok egykori sorsa, történelmi helyzete, gyér műveltségük a múltban, mindenkor, az elmaradottság, kizártság állapotát mutatta, ebből a mostoha helyzetből amennyi általános nyomor, életgond, gyötrellem származott, ugyanannyi lendítő erőt, indítást jelentett a népköltészet kifejlődésére, kibontakoztatására vonatkozóan. Ha e nép lázadni forrongani nem tudott, mesékben, balladákban, dalokban keresett és talált feloldódást, enyhülést, vigaszt, feledést. (Otthonának, külső-belső eszközeinek, ruházatának, viseletének díszítése ugyanilyen kényszerből eredt, minden eszközzel elvonatkozni a sanyarú jelenségtől.) Az ősi foglalkozások, melyeknek lelki szükségéből a népköltészet kísérő jelenséggé vált, viszonylagosan hosszú ideig egyedül biztosították e nép létföltételeit tehát költészete sokáig virulhatott eme „megfelelő körülmények” között. Amint a társadalmi, gazdasági viszonyok módosultak, a palóc népköltészet — elsősorban a mesemondás — fokozatosan háttérbe szorult, ugyanis ez a természetes módja a nép ízlésváltásának. Legtovább a mondák, hiedelmek, szólások s főként a népdalok élnek. Félreeső, zárt településeken mindezeket ma is lehetne és kellene is gyűjteni, hiszen a legújabb népdalgyűjtések köteteket tölthetnek meg, tehát meglevő bőségről tanuskodnak.

A palóc valaha gúnynev volt, kellemetlen melléknévéje nem olyan régen nemult el. Gúnyra, neheztelésre e nép okot nem adott. Nyilván irodalmi eredetre vezethető vissza e felemáskodó, fitymáló közöny. Gvadányi József istenmezei palócától Lisznyai Kálmán és sok más epigon felszínes, sallangos palóckodásán keresztül egészen Göre Gáborig vonul végig egy fölényveskedés, hányaveti lekezelés a palóc paraszt átabota megaviseletének, furfangos észjárásának kicsúfolása érdekében. Lehetséges, hogy valaha a palócok maguk is rászolgáltak ilyesmire, néhány meséjünkben az öntudat, helyi önérték a palóc embert felülmúlhatatlannak állítja elének, ez a vonás azonban nem az ő kizárólagos sajtóságuk, leleményük. Hogy ez mennyire nincsen így, azt az is mutatja, hogy dalaikban szinte elő sem fordul a palóc szó, ahogy a kunsági, jászsági és máshonnan való dalok ilyenfajta büszkélkedésekről minduntalan szólnak.

A palóc nem kérkedő, szerény, tűrő ember, szeret mókázni, szívesen ugratni, de senki önérzetét meg nem sérti. A szeszélyes megvetés magvát nyilvánvalóan Gaál György ifjúkori műve vetette el, amely „A tudós Palótz avagy Furkás Tamásnak Mosonbélben lakó sógor-urához írt levelei” címen 1803—1804-ben, füzetes vállalkozásként jelent meg. A fővárosba, Pestre vetődött s ottan csetlő-botló, együgyű Tudós Palótz dédunokája, Göre Gábor módján levelekben bölcselkedik, botránkozik, gúnyolódik, csúfondároskodik az újmódi városi élet hasztalan bohóságai miatt. Mondanék sem kell: Gaál „palótzá”-nak valamelyes, Göre Gábornak meg semmilyen köze nincsen az igazi „palóc”-hoz; kedély szülte mindkettőjük ártatlan alakját. Mindenesetre emlékezetük mélyen beivódott a köztudatba, s ott sokáig torzképet festett egy tiszta, emberi valóságról.

A múltnak tanúsága szerint a palóc ember mindenütt megállotta helyét, bárhová állította többnyire mostoha sorsa. Dolgozott jobbágyként látástól vakulásig; túrta a mezőn pásztorként az időjárás viszontagságait; leszállott a bányák mélyére; égette magát kohók tűzében; megtanulta a gépek kezelését; küzdött harctereken, büdösött saját hazájában; viaskodott a meddő, nehezen termő talajjal; fát vágott, szenet égett: mindezzel becsületet szerzett nevének. Erős, szívós, munkabíró nép a palóc, amelyiknek az élet minden területén a nehezebbik rész jutott, hogy saját szellemi műveltségének bizonyítékául az egyik legnemesebb magyar népköltészetet fejlessze ki sorsa jutalmául, egy kietlen szellemiség megtermékenyítéséül. A palócföld egyébként számtalan író, művész, tudóst adott a hazának, e nagyságok felsorolása hosszú névsort eredményezne, mindez jelzi, hogy a palócföld tehetségek szülőhelye. A népi sorban, névtelenül, megrekedt dalszerzők, nótafák, mesefák ismeretlen seregét ma már lehetetlen vállalkozás lenne összegyűjteni, az eltelt számos év véglegesen eltörölte legtöbbnek az emlékezetét.

Az igazi népköltészet történetesen a névtelen alkotók közös műve, s a dalok, mesék valóban akkor élnek virágkorukat, amikor minél több változatuk jegyezhető fel ugyanazon helyen és időben. A folytonos alakulás, alakítás megtartó eleme minden népköltészetnek, a változatok magas száma és emelkedő minősége jelzi a mű (dal, ballada, mese, monda) életerejét, ami egyúttal az illető népköltészetnek is állóképességét, edzettségét jelenti, továbbá közkeletűségét hosszabítja meg.

A palóc népköltészet utóéletét a vonatkozó kiadványok tükrözik. Kiadástörténetük mellé számos leíró, értékelő tanulmány sorakozik: az utóbbi néhány évtized folyamán a „palóc irodalom” tekintélyesre gyarapodott. A szellemi néprajz keretébe illő tanulmányok, szövegközlések többnyire szétszórtnak jelentek meg, a részletekérdesek elemzése sok-sok értekezést igényelt. A népi szövegek kötetkiadása ugyanakkor csekély a nagy bőséghez képest, ez különösen a népmesékre, mondákra vonatkozik; egészében más a helyzet a népzenei kiadványokban szereplő lírai népköltészetre vonatkozóan; minden tekintetben az alább következő példák majd többet mondanak. A népköltészeti antológiák, műfaji válogatások szerkesztői sohasem mellőzhetik a palóc szövegeket, sőt egyik-másik ilyen kiadványban magas százalékot foglal el ez a népköltészet, általában 15—25%-os — olykor magasabb — palóc részvételtől beszélhetünk. Mindenek előtt menjünk sorrendben, mivel a kiadványok időrendjét ezúttal sem hanyagolhatjuk el. Az érintett gyűjtemények szövegei mindenesetre elegendők a palóc népköltészet jellemzésére, különleges értékeinek megállapítására, területi elterjedésének jelzésére, a nyelvjárási sajátosságok adatgyűjtésére, továbbá a szövegközlések módszertani fejlődésének folyamatát végigvezetni. A műfaji jellegzetességeket, a palóc nyelv sajátosságait az egyes gyűjtemények ismertetése közben kell megjegyeztünk, mindazok egyszersmind az illető gyűjtéseredményeknek jellemző értékeiket tárgyalhatók.

Hazai népköltészetünk kezdeti kora nagyjából megegyezik a műköltészetével: följegyzett népi szövegek sórványosan már kódexirodalmunkban jelentkeztek, az újabb keletű kéziratos könyvek között pedig egy-egy önálló népies énekeskönyv található. Az anyagközlések mennyiségét és korszakolását mellőzve, komolyabb tudományos értékű közlemények első kora a váci magyar énekes gyűjtemény két darabjával kezdődik (1799. 1803), ezt a kiadványt egész sereg gyűjtemény követte, közöttük dallamokkal kísérték is akadnak: a valóban szakszerű szövegközlések kora a Magyar Népköltési

Gyűjtemény megindításával kezdődött. Erdélyi János Népdalok és mondák három kötetével (1846—1848). Természetesen ezúton is — még jó sokáig — föl-fölbukkant sok jószándékú műkedvelősködő színvonal és alkalmi gyűjtemény, hiszen az Erdélyi-fele népköltészeti kiadványok szövegközlési elve és módszere is következetlen, és csupán az előzményekhez jelent valamelyest fejlődést, de még mindig kezdetleges az egykorú, hasonló külföldi vállalkozásokhoz képest. Mindenesetre Erdélyi János anyagközlése, -kezelése tudományos igényű, és mindmáig történeti érdekű. Az ő közlésmódja már rögzíteni törekszik a tájnyelvi elemeket, olykor-olykor közli a följegyzések helyeit, de azoknak idejéről, körülményéről, továbbá az adatközlőkről — mese-mondókról, nótafakról — hallgat; ez utóbbi következményeket csak a múlt századvégi kiadványok kezdték rendszeresíteni. Az elméletileg kitűnően képzett Erdélyi János két másik népköltési kötetében, a Magyar népmesékben (1855) és a válogatott magyar népdalokban (1857) egyszerűen közli a megfelelő műfajokat s a névtelen gyűjtőkre is csupán a mesék előszavában hivatkozik. Gaál György: Magyar népmesegyűjteménye (1857) és Mailáth János: Magyar regék, mondák és népmesék (1864) egy-egy korábbi német kiadvány fordítása s mint ilyenek, irodalmi nyelven szólnak olvasóikhoz, jelentőségük csupán a mesék tartalmi jellege.

A népnyelvi elemek irodalmasítása meg a lelőhelyek mellőzése egyformásította a népköltészet szövegkoránát e kezdetét, emiatt például a palócföldi jellemvonások — más hasonlókkal együttesen — beolvadnak egy-egy általánosításba, egyivású népköltészetbe. Az eddigiek közül Erdélyi János itt-ott palócföldi lelőhelyeket nevezett meg, ez a szórványosság azonban mindössze megközelíti a lényegét, s tájjelleget. Hogy a megnevezetteknél jóval több származhatott palócföldről, arra föltételesen abból a körülményből is lehet következtetni, hogy Erdélyi János, Gaál György és Mailáth János fogékonyságuk legszebb idején, fiatal éveikben, megfordultak palócföldön, tehát közvetlenül — élő valóságként — megismerhették és megszerezhették a palóc népet, költészetét és művészetét. Eme külső következtetést a későbbi kiadványok összehasonlító jegyzetei többnyire igazolják, ugyanis az újabb följegyzések között előfordulnak olyan változatok, melyek vagy Erdélyinél, vagy Gaálnál, vagy pedig Mailáthnál mint „alapszövegek” az első változatot jelentik. Ha az újabb szöveg palócföldi, akkor nyilvánvaló, hogy annak idején az első, lelőhely nélküli is az lehetett. Erdélyi, Gaál, Mailáth életrajzából tudjuk, hogy találkoztak a palóc néppel, az utóbbi kettőnek Bécsben szolgáló közkatonának mondhattak mesét, köztük bizonyára akadt egy-két palóc is, hiszen sokszázukat szolgáltatta behívó katonai parancsuk a császárvadásba. Nos, az ekként azonosított palóc népmese a kutatás számára a motívumok magját, első fölbukkanását csupán időzítik. Az érdeklődő, egykorú olvasó elfogadták ugyan népi eredetüket és tetszetős olvasmány nál többre nem értékelték; minden helyi érdek, színezet nélkül. Gaál Györgyöt egyébként Toldy Ferenc a magyar mesevilág első fölfedezőjének nevezte el — teljes joggal.

Az első olyan népköltési kiadvány, amelyik helyi érdekeket, tehát palóc színezetet szándékozott szolgálni a maga korában. Merényi László neve alatt jelent meg 1862-ben, **Sajóvölgyi eredeti népmesék** címen, két kötetben. Összesen tizennyolc mesét közölt. Merényi eszékbent a hivalkodó „eredeti” jelzőt valamennyi gyűjteményének a címében szerepelteti; a stílusvizsgálat viszont hamarosan kiderítette, hogy éppen eredetiségükkel szemben emelhetők igen súlyos ellenérvek. Arany János enémű észleletei után Merényi följegyzéseinek körülményei, a folklór-követelmények elnémultak, a helyi színezetet sem lehetett rajta számon kérni; minden valószerűség amellett szól mégis, hogy meséit valahol a nép aikáról jegyezhetze le. Az így kapott szöveget ő azonban írói nyersanyagnak tekintette, a tájnyelvi elemeket irodalmiakkal helyettesítette, mindenhová szövegbevetéket töltött bele, ahol ízlése kívánta. Mindenesetre olvasmányos, előkelősködő szöveget teremtett, stílus hírkinek — a legtöbb frókortársának — becsületére válhatott volna; ez a készsége azonban fonákuul érvényesült „eredeti” meséiben. Ebben a vonatkozásban Arany János sokmindent elismert. Merényi stílus-teremtő készségét elfogadta egy másik mese-gyűjteményének hírlalata közben, de a népi szövegek és műfajok megmásítása címén élesen megírta, hiszen — bizvást mondhatjuk — éppen a hirdett saióvölgyi (tehát palóc) jelleg tűnt el simogató keze nyomán, valamint az eredetiség hímporát rázta le róluk az első érintésre.

Merényi László semmiféle támpontot, útbaigazítást nem közöl meséire vonatkozóan, egyszerűen lenyomtatta őket tetszőleges sorrendben. Itt-ott egy-egy lapalji jegyzetben utal ugyan helyi vonatkozásokra, de azok oly merő általánosságok, hogy bárhonnán eredő szöveget ugyanúgy megvilágíthatnak velük. Tájszavakat néhol meghagyott, egyet mindenestre nézzük meg közelebről: az ördög szörös nyelvéről azt írja zamatos palóccság reményében, hogy az „nem hallgatott, hanem egyre, handrikált, öltögette magát...” (A mészároslegény I. k. 208. l.). Nos, ezt a handrikál igét tájjszótáraink ismerik, de nem tartják palócföldi népnyelvi elemnek, hanem Békés. Mezőtúr, Nagykovács vidékéről származónak közlik. A nép — különösen a múlt század derekán — nem mondotta el az egyszerű gyűjtogatást ekként: „a mészároslegény a vörös kakast felültette a boszorkánytanyára s az porrá égett” (u. o. 209. l.). Az ólombarát című igen nehézkesen gördülő mesében afféle „frói” közhelyes kifejezéseket olvashatunk, mindegyik ismeretlen az egyidejű népnyelvből: „mert közbe legyen mondva” (I. k. 8.); „ezért ez szóm s mondásom hozzád” (I. k. 18.); „halló, kengyelfutó, jobb, ha nem is kéréd” (I. k. 21.); — elmosódott az értelem az effélékben s gyakori ismétlődésüket észlelhetjük egymáshoz közeledő előfordulásaikból: „nagy-iható” (I. 22.); „nagy-ehető” (I. 23.); „nagy-fázó” (I. 24.); „messze-látó” (I. 25.); „messze-hajító” (I. 25.); — továbbá így fontoskodik: „pokolban Plutónál” (I. 28.); „olyan telhetetlen volt, mint a papzsák” (I. 36.); — a helyi színezetet aztán ilyen furcsán teremti meg: „seregély-szórú paripa” (I. 38.). A paripa jelentését aztán megmagyarázza egy lapalji jegyzetben: „A sajóvölgyi paripának nevezi a herélt lovat.” Merényi nyilván nem tudta, vagy tudóskodni akart, hogy országszerte így nevezik a mesterségesen semlegesített nemű lovakat, mind a köz-, mind pedig a népnyelvből. Nem kell folytatni az effajta stílusbárgyúságok, nyelvi-értelmi ficamok fölsorolását, mert csak súlyosabbakat írhatnék ide. Merényi maga öntötte gyertya pislogó fényében látott, nem gyűjtött meg mindig csak egyet. Az előbbi bántó jelenségek Merényi „frói” leleményei, az átlagolvasót egyáltalán nem zavarják, mivel nagyobbreszt eleven, pergő az előadásmódja, ritmkusan hullámzanak mondatai, párbeszédei egybekapcsolódnak és gyorsan peregnek. Kár, hogy nem törekedett a népnyelv hűségese megőrzésére, így tökéletesebbet adhatott volna, így azonban a felemás értékű olvasmányosság szintjén megrekedt; a népi jellegzetességet nem tarthatta meg azáltal, hogy királykisasszonyát sóvár piros alma magjába bújtatja el, avagy Pest felé küldi hőseit és a szolgabíróval korholytatja őket, esetleg a Sajó partján vagy máshol, az egyik „rossz fát rakott a tűzre, a tilosban járt” (I. 66.) és ugyancsak „fafaragó fejszével hajigálták egymást” (I. 84.) stb., stb. A népmese, ahogy a mesélő elmondja, kész remekmű, azt nem lehet tovább hígítani vagy széjjelhúzni vagy meghosszabítani: mindenkor világosan kiderül arról, hogy aki ilvessmivel kísérletezik, az műkedvelő: Merényi Lászlót a mesemondás-közvetítés műkedvelőjeként tarthatjuk nyilván. Egész tevékenysége — stilisztikai egyveleg. Büntetlenül nem lehet beleavatkozni a nép szellemi tevékenységébe, alkotó, teremtő munkásságát másíthatni.

A soron következő kiadványok egy-egy fokozattal megközelítették a népi szövegek közlések általánosított követelményeit, természetesen amennyit előrehaladtak a helyszíni adottságok elérésének útján, ugyanannyit megtartottak az előző kísérletek tévedéseivel. Közös érdemük az elfogadható szövegmentés. Mindegyik kiadványt ezután palócföldi, helyszíni gyűjtés előzött meg, a nyelvjárási sajátosságokat úgy, ahogy megóvták a torzulásoktól; akárcsak Erdélyi János, ők is hangoztatták a szöveg és dallam kiegyenlítő egységét, valamint a hangtani írásmód hiányát, az eredeti hangértékek hűségesebb rögzítését, tehát a népi szövegek minél tökéletesebb megőrzését. Az első palócföldi gyűjtések ezek szerint az akkori folklór-tudomány alakuló szabályait, rendszeresítő törvényeit igyekeztek követni, hogy e század elején már mintaszerű gyűjtemények, pontos adatközlések jelenhettek meg, ezáltal már szakképzett gyűjtők szorgos munkásságának eredményeként.

(Folytatjuk)